

2Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

πρόγραμμα "εκπαίδευση & θέατρο"

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΔΙΚΤΥΟ ΓΙΑ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

το θέατρο στην εκπαίδευση: μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης

Πρακτικά της Συνδιάσκεψης

Αθήνα, Δεκέμβριος 2001

επιμέλεια
Νίκος Γκόβας

ΑΘΗΝΑ 2002

Περιεχόμενα

Προλεγόμενα της έκδοσης	9
Οργάνωση της Συνδιάσκεψης	15

ΜΕΡΟΣ Α΄: Οι εισηγήσεις

Νίκος Γκόβας: Το θέατρο στην εκπαίδευση ως μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης: συναρπαστικές ισορροπίες!	21
David Davis: Επανεξετάζοντας τη φόρμα του δράματος στην εκπαίδευση	29
Βασιλική Δεμερτζή: Σκέψεις εκπαιδευτικών για την ένταξη του θεάτρου στο Γυμνάσιο και το Λύκειο	35
Naomi Jaffe: Ο θεατής ως ερμηνευτής: από το κείμενο στη σκηνή – Το πρόγραμμα σπουδών για τις θεατρικές τέχνες στην 11η-12η τάξη στο Ισραήλ	40
Christiane Page: Μια προβληματική για τις πρακτικές του θεάτρου στο γαλλικό σχολείο	43
Κώστας Αμοιρόπουλος: Το θέατρο στην εκπαίδευση: μέθοδος ή μάθημα;	46
Tintti Karppinen: Η ζωή είναι αυτοσχεδιασμός και κάθε ημέρα έχουμε πρεμιέρα! Γιατί το θέατρο είναι το παραπαίδι στην οικογένεια των καλλιτεχνικών μαθημάτων στο σχολείο;	52
Jonothan Neelands: 11/9 – Ένα κενό στην καρδιά μας	56
Τάκης Τζαμαργιάς: Θεατρική παιδεία και πρακτική στην εκπαίδευση: μια πιλοτική εφαρμογή	66
John Somers: Εκεί που το θέατρο συναντά την εκπαίδευση: αλλαγή συμπεριφοράς μέσα από μια θεατρική εμπειρία	74
Sead Djulic: Ο Μάκπεθ είναι γείτονάς μου	78
Πόλεμος και θέατρο: <i>Pax Bosnensis</i>	80
Γεωργία Κακούρου-Χρόνη: Το σχολείο πέρα από το σχολείο: Σπάρτη, μύθος και Ιστορία από μια άλλη προσέγγιση	85
Γιώργος Μόσχος: Το θέατρο ως εργαλείο για το άνοιγμα δρόμων αυτογνωσίας και επικοινωνίας σε νέους κρατούμενους	90
Nihal Koldaş: Μαθαίνοντας να ζούμε μέσα από την καταστροφή	94

ΜΕΡΟΣ Β΄: Τα εργαστήρια

David Davis: Το δράμα ως εκπαίδευση	99
Αντιγόνη Μώρου, Christiane Page: Θεατρικό παιχνίδι και θέατρο: η θέση του απόμου μέσα στην ομάδα, η επικοινωνία με τους άλλους, οι διαφορές	101
Jonothan Neelands: Σχεδιάζοντας ένα μάθημα δράματος με παιδαγωγικό σκοπό: Απειλή από μια συμμορία παιδιών που παρενοχλούν άλλα (bullying)	108
Maria Vilanova: «Ψάχνοντας τις λέξεις»: το δράμα ως εργαλείο μάθησης στη διδασκαλία της ξένης γλώσσας	114
Άβρα Αυδή, Μελίνα Χατζηγεωργίου: Η χρήση του δράματος στη διδασκαλία της λογοτεχνίας: ένα ενδεικτικό παράδειγμα με βάση το ποίημα του Γ. Σεφέρη «Πάνω σ' έναν ξένο στίχο»	119
Λία Δαμανάκη: Η δραματική τέχνη ως μέθοδος διδασκαλίας – Ιστορία: Η δολοφονία του Καποδίστρια ...	126
Phil Sixsmith, Βέτα Τσαλίκη: The art in the possible	130
Γιώργος Μπινιάρης, Σμαρώ Γρηγοριάδου, Μαρία Χανιωτάκη, Νίκος Γκόβας: Το δάσος στους Ευριπίδη, Σαίξπηρ, Λόρκα: μη ρεαλιστικές προσεγγίσεις. Των ερώτων τα θαύματα: θεατρική σπουδή στον ερωτικό λόγο	135

Σμαρώ Χ. Γρηγοριάδου: Η ιστορική σχέση της μουσικής με τον ποιητικό – θεατρικό λόγο και η συνδρομή της στη θεατρική σύνθεση: παροδικότητα – διαχρονικότητα – η σύλληψη της κίνησης	139
Μαρία Φραγκή: Το θέατρο στην τάξη σήμερα – Το παράδειγμα ενός μαθήματος-παράστασης στο Λύκειο	146
Θανάσης Κουτσογιάννης: Η αξιοποίηση του κουκλοθέατρου στη διδασκαλία του προφορικού και του γραπτού λόγου	157
John Somers: Μπαίνοντας στον κόσμο του φανταστικού	163
Γιώργος Ζαμπουλάκης: «Το πράσινο λεωφορείο»	169
Nihal Koldaş: Προσπαθώντας να μετατρέψουμε το φόβο σε ελπίδα	173
Sharon Muiruri: Εξερευνώντας τη χρήση ναρκωτικών μέσα από το δράμα και το θέατρο	178
Tintti Karppinen: Κοινωνιόδραμα και παιχνίδια ρόλων για κατανόηση και συνεργασία	185
Hamish Fyfe: Το εκπαιδευτικό δράμα, ο πολιτισμός και η κοινωνία των πολιτών	188
Vlado Krusic: Η πραγματικότητα ως μεταφορά	197
Τάκης Χριστοφάκης: Θεατρικό παιχνίδι και παράσταση	201
Margret Lepp: Θέατρο/δράμα για την ειρήνη και τη διαχείριση των συγκρούσεων	205
David Pammenter: Διαχείριση συγκρούσεων: ένα σχόλιο	210
Marigold Ashwell: Ο χαρακτήρας μέσα από τη μάσκα	212
Mario Gallo: Η σύγχρονη μορφή της Commedia dell' arte	221
Μαρία Παυλίδη: Κλόουν – η αναζήτηση της παιδικότητας	226
Κώστας Φιλίππου: Το σώμα και ο φυσικός κόσμος στη θεατρική πράξη	230
Maria Mendez: Το θέατρο προ του λόγου, εν χορώ, σώματι	236
Αντιγόνη Γύρα: Η κίνηση της καθημερινότητας ως πηγή θεατρικής έμπνευσης	238
Svetlana Khinganskaia: Ευρυθμία: μια σπουδή στον άνθρωπο, στο χώρο και το χρόνο με τα μέσα του ήχου, της κίνησης και της ποίησης – Πώς ενσαρκώνεται ο ποιητικός λόγος μέσω της ευρυθμίας . . .	245

ΜΕΡΟΣ Γ΄: Πόστερ-Παρουσιάσεις και Συμπληρωματικά σεμινάρια

Γιάννης Πουταχίδης: Ανεβάξω μια παράσταση με παιδιά και νέους	251
Κομνηγός Παπαδημητρίου: Μια πρόταση διδασκαλίας του θεάτρου – Παρουσίαση διδακτικών στόχων σε κάθε θεματικό άξονα	256
Αντώνης Κιούκας: Πάμε σινεμά;	258
Αναστασία Μπουροδάρα: Τα εκπαιδευτικά προγράμματα της Διεθνούς Αμνηστίας	262
Αρετή Πότσιου: Έλληνες εκπαιδευτικοί χτίζουν ένα σχολείο για την ΤΣΙΑΠΑΣ	265
Συμπληρωματικά σεμινάρια	268
Tara Sudana: Το περιοδεύον, βιολογικό σχολείο των τριών κόσμων	268
John Somers: Οι προσωπικές αφηγήσεις και η χρήση τους στο θέατρο και στην εκπαίδευση	268
David Davis: Το θέατρο ως πρίσμα της κοινωνικής πραγματικότητας	269
Στάθης Μαρκόπουλος: Εμφύχωση αντικειμένου και κούκλας	269
Σύντομα βιογραφικά των εισηγητών-εμφυχωτών της Συνδιάσκεψης 2001	271
Βιβλιογραφία	437

Προλεγόμενα της έκδοσης

Η Συνδιάσκεψη 2001 και οι άνθρωποί της

Η 2η Διεθνής Συνδιάσκεψη για το Θέατρο στην Εκπαίδευση πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το τριήμερο 7-8-9 Δεκεμβρίου 2001, στα πλαίσια του προγράμματος «εκπαίδευση & θέατρο». Ήταν μια διευρυμένη Συνδιάσκεψη και τα συμπληρωματικά σεμινάρια/εργαστήρια που τη συνόδευσαν διήρκεσαν 10 ημέρες. Πήραν μέρος 500 εκπαιδευτικοί, υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, φοιτητές, ακαδημαϊκοί και επαγγελματίες του θεάτρου που ενδιαφέρονται για τη θεατρική πράξη με μαθητές και νέους.

Όσοι συμμετείχαν είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν 15 εισηγήσεις σε τρεις κεντρικές ολομέλειες και να διαλέξουν ανάμεσα σε 33 συνολικά διαφορετικά πρακτικά εργαστήρια, τα οποία εμφύχωσαν 43 καλλιτέχνες, πανεπιστημιακοί και εκπαιδευτικοί θεάτρου από 16 χώρες (Ελλάδα, Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία, Σουηδία, Ισραήλ, Τουρκία, Κύπρος, Βοσνία, Κροατία, Μπαλί, Σιβηρία, Ιταλία, Βορ. Ιρλανδία, Γουατεμάλα, Φινλανδία). Τέλος, υπήρξαν 5 «Παρουσιάσεις-Πόστερ», ενώ οργανώθηκε έκθεση υλικού, βιβλιοπωλείο, προβολές και δύο μικρές καλλιτεχνικές παρουσιάσεις από μαθητές του Μουσικού Γυμνασίου Παλλήνης και του 2ου Διαπολιτισμικού Γυμνασίου Αχαρνών.

Τα θέματα της Συνδιάσκεψης και τα ερωτήματα που καταγράφηκαν

Η Συνδιάσκεψη είχε ως τίτλο της: *Το θέατρο στην εκπαίδευση: μορφή τέχνης και εργαλείο μάθησης*. Κύριος στόχος της ήταν να προβάλλει τα πάρα πολλά σημεία όπου η θεατρική τέχνη μπορεί να συναντήσει την εκπαίδευση, τονίζοντας την ισορροπία ανάμεσα σ' αυτά τα δύο μέρη. Ένας άλλος στόχος ήταν η προσπάθεια να υπάρξει συνεργασία και κοινά προγράμματα με συναδέλφους άλλων χωρών, ιδιαίτερα από χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Στην κατεύθυνση αυτή ήταν τα εργαστήρια που είχαν ως θέμα τους: *Παίζοντας ενάντια στη βία*.

Μερικά από τα ερωτήματα που μας απασχόλησαν τόσο στις εισηγήσεις αλλά κυρίως μέσα από τα πρακτικά εργαστήρια σχετίζονται με: α) Ποια η θέση και η μορφή του θεάτρου και του εκπαιδευτικού δράματος μέσα στο πρόγραμμα των σχολείων; Αν δηλαδή πρέπει να ενταχθεί στο ωρολόγιο πρόγραμμα και αν ναι, με ποιο τρόπο, ποια μορφή, τι να περιλαμβάνει, ποια η σχέση του με εξωτερικούς παράγοντες και πώς να αξιοποιηθεί η διεθνής εμπειρία. β) Ποια η σχέση του θεάτρου και του δράματος με άλλα γνωστικά αντικείμενα του αναλυτικού προγράμματος; Πώς μπορεί δηλαδή το θέατρο να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία των άλλων μαθημάτων ή να συνεισφέρει στα προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα (περιβαλλοντική εκπαίδευση, διαπολιτισμική εκπαίδευση, αγωγή υγείας κ.ά.). γ) Πώς το θέατρο γίνεται εργαλείο κοινωνικής παρέμβασης; Πώς δηλαδή αξιοποιείται στην τοπική κοινωνία, σε φυλακές, σε άτομα με τραυματικές εμπειρίες πολέμου ή άλλων καταστροφών, σε συνθήκες σύγκρουσης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες, πολιτισμών, εθνών κ.ά. δ) Πώς προσεγγίζονται τα διάφορα στοιχεία της *τέχνης του θεάτρου* από ενήλικες και μαθητές; Πώς ικανοποιείται δηλαδή η ανάγκη για βιωματική προσέγγιση (εκπαιδευτικών και μαθητών) σε θέματα υποκριτικής, σκηνοθεσίας, μουσικής διδασκαλίας, χοροθεατρικής έκφρασης κ.ά.

Τι περιλαμβάνει αυτή η έκδοση

Στο βιβλίο αυτό προσπαθήσαμε να καταγράψουμε όσα ειπώθηκαν και έγιναν κατά τη διάρκεια της συνάντησης αυτής. Περιλαμβάνονται οι κεντρικές εισηγήσεις, κείμενα με αφορμή τα εργαστήρια (πρακτικές ασκήσεις και θεωρητικοί προβληματισμοί) και σύντομη αναφορά στις Πόστερ-Παρουσιάσεις. Επειδή τα πιο σημαντικά πράγματα στο θέατρο είναι βιωματικά, η περιγραφή στο χαρτί, ειδικά των εργαστηρίων, αποτελεί πάντα πολύ δύσκολο έως αδύνατο εγχείρημα. Μερικές φορές μάλιστα, οι άνθρω-

ποι της τέχνης αποφεύγουν να καταθέτουν γραπτώς το περιεχόμενο ενός πρακτικού μαθήματος, υποστηρίζοντας ότι συνήθως στη θεατρική τέχνη το πιο σημαντικό μέρος είναι αόρατο. Παρ' όλα αυτά, πιστεύουμε ότι αξίζει να προσπαθήσουμε να τα παρουσιάσουμε όλα, έστω και με μια σύντομη αναφορά. Στο παράρτημα του βιβλίου συγκεντρώθηκε επίσης μια εκτενής βιβλιογραφία, την οποία γενναιόδωρα πρότειναν αρκετοί σύνεδροι. Τους ευχαριστούμε όλους.

Τα 50 κείμενα λοιπόν που συγκεντρώθηκαν εδώ αντλούν την αξία τους από τον έντονα πρακτικό χαρακτήρα της Συνδιάσκεψης και δεν παρατίθενται ως «συνταγή» που μπορεί να εφαρμοστεί οπουδήποτε και από οποιονδήποτε, αλλά κυρίως ως ενημερωτικό υλικό και υλικό προβληματισμού.

Οι καταθέσεις

Στις παρακάτω γραμμές, κάνουμε μια σχεδόν επιγραμματική αναφορά στα κείμενα αυτής της Συνδιάσκεψης και, για διευκόλυνση του αναγνώστη, τολμάμε μια ταξινόμηση με βάση τις τέσσερις ενότητες ερωτημάτων, όπως αυτές παρουσιάστηκαν πιο πάνω. Είναι φανερό ότι η ταξινόμηση αυτή είναι τεχνική, ότι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στις ενότητες αυτές δεν υπάρχουν και ότι κάποια κείμενα ή εργαστήρια θα μπορούσαν άνετα να συμπεριληφθούν σε περισσότερες από μία ενότητες. Κατά συνέπεια, ζητάμε την κατανόηση όλων.

α) *Με αφορμή τη θέση και τη μορφή του θεάτρου και του εκπαιδευτικού δράματος μέσα στα σχολεία.* Στην έναρξη ο *Νίκος Γκόβας* παρουσίασε τα κύρια θέματα που θα απασχολήσουν τη Συνδιάσκεψη και τόνισε την ανάγκη ισορροπίας ανάμεσα σε ένα «θέατρο-τέχνη» και σ' ένα «θέατρο-εκπαιδευτικό εργαλείο», όπως αυτά θα μπορούσαν να εφαρμόζονται στη δευτεροβάθμια κυρίως εκπαίδευση. Η *Βασιλική Δεμερτζή* παρουσίασε μια πρόταση για το πώς το θέατρο μπορεί να ενταχθεί πιο αποφασιστικά στο ωρολόγιο πρόγραμμα των ελληνικών Γυμνασίων και Λυκείων, ενώ η *Naomi Jaffe* παρουσίασε ένα πρόγραμμα σπουδών όπως αυτό εφαρμόζεται στο Ισραήλ. Η *Christiane Page* στην ομιλία της και η *Αντιγόνη Μώρου* στο εργαστήριο που έκαναν μαζί έδωσαν ένα μικρό δείγμα της συνεργασίας ενός καλλιτέχνη με έναν εκπαιδευτικό, σύμφωνα με το γαλλικό πρότυπο του «partenariat». Ο *Κώστας Αμοιρόπουλος* στην ομιλία του ανέπτυξε τη πρότασή του για τη θέση που μπορεί να έχει το εκπαιδευτικό δράμα στο ελληνικό σχολείο και ο *Τάκης Τζαμαργιάς* παρουσίασε ένα πρόγραμμα των ΣΕΠΠΕ για τη θεατρική αγωγή, όπως αυτό εφαρμόστηκε σε ορισμένα Δημοτικά και Γυμνάσια και το οποίο προέβλεπε τη συνεργασία των εκπαιδευτικών με εξωτερικούς συνεργάτες.

Ο *Jonothan Neelands* στην ομιλία του, χρησιμοποιώντας ως αφορμή τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη, αναφέρθηκε στο πρόβλημα των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων, στην ανάγκη για άμεση επιστροφή στον ανθρωπιστικό ρόλο της υποκριτικής τέχνης, στον επαναπροσδιορισμό των νέων «βασικών γνώσεων» στο σχολείο και στον καθοριστικό ρόλο που το εκπαιδευτικό δράμα μπορεί να παίξει και προσπάθησε να ορίσει ένα είδος «παιδαγωγικού συμβολαίου» για τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της μάθησης. Στο εργαστήριο που εμπύχωσε παρουσίασε ένα δομημένο μάθημα δράματος, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα της σχολικής βίας (bullying). Την ίδια αφετηρία (τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη και όσα ακολούθησαν στο Αφγανιστάν) χρησιμοποίησε και ο *David Davis* στην ομιλία του, για να τονίσει την ανάγκη επανεξέτασης της φόρμας στο «δράμα στην εκπαίδευση», ισχυριζόμενος ότι χρειάζεται να αντικατασταθεί η αντίληψη η οποία επικαλείται την «κριτική και τη λογική» από μια αντίληψη που να επικαλείται τη «φαντασία και τη λογική». Τόνισε επίσης την επείγουσα ανάγκη να εξεταστεί η νέα σχέση μεταξύ του σημαίνοντος και του σημασιμένου στο σύγχρονο θέατρο και πώς αυτά μπορεί να συσχετιστούν με το εκπαιδευτικό δράμα. Στο εργαστήριο που εμπύχωσε χρησιμοποίησε το έργο *Ασυλο* του Geoff Gillham, για να εξεταστούν οι δυνατότητες διερεύνησης νοημάτων για χάρη όσων συμμετέχουν παρά για ένα εξωτερικό κοινό. Η *Tintti Karpinnen* στην

εισαγωγική της ομιλία αναφέρθηκε στις προσπάθειες που κάνουν οι εκπαιδευτικοί σε όλο τον κόσμο να μετατρέψουν το θέατρο «από παραπαίδι της εκπαίδευσης σε πριγκίπισσα».

β) Με αφορμή τη σχέση του θεάτρου και του δράματος με άλλα γνωστικά αντικείμενα

Η *Maria Vilanova* στο εργαστήριό της χρησιμοποίησε τεχνικές θεάτρου και δράματος για τη διδασκαλία της ξένης γλώσσας, ενώ η *Άβρα Αβδή* και η *Μελίνα Χατζηγεωργίου* παρουσίασαν ένα ενδεικτικό παράδειγμα διδασκαλίας της λογοτεχνίας με τεχνικές εκπαιδευτικού δράματος. Σε παρόμοιες τεχνικές στηρίχτηκε και η *Λία Δαμιανάκη*, εμπυχνώνοντας ένα εργαστήριο για τη διδασκαλία ενός μαθήματος ιστορίας. Στόχος του εργαστηρίου του *Phil Sixsmith* και της *Βέτας Τσαλίκη* ήταν να δώσει την ευκαιρία στους εκπαιδευτικούς να συλλογιστούν μια διαφορετική προσέγγιση μέσω του δράματος ενός προγράμματος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, με τέτοιο τρόπο, ώστε να δοθούν μερικές από τις αρχές της εκπαίδευσης για την αειφορία. Συνδυάζοντας τεχνικές της θεατρικής σύνθεσης με εκείνες του εκπαιδευτικού δράματος, η ομάδα *Μυθολογία (Γιώργος Μπινιάρης, Μαρία Κονομή, Μαρία Χανιωτάκη, Σμαρώ Γρηγοριάδου, Νίκος Γκόβας και Μαρία Λούρου)* πρότειναν στα δύο εργαστήριά τους έναν τρόπο ο οποίος προσεγγίζει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας μέσα στην τάξη, αλλά ταυτόχρονα αφήνει και μεγάλα περιθώρια για «καλλιτεχνική έκφραση» των μαθητών, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει σε παράσταση. Με αφορμή όσα διαδραματίστηκαν στα εργαστήρια αυτά, η *Σμαρώ Γρηγοριάδου* κατέθεσε σκέψεις για τη συνδρομή της μουσικής στη σκηνική δράση και για τη λειτουργία της σε όποιο εγχείρημα *θεατρικής σύνθεσης* επιτελείται στα πλαίσια του σχολείου, αντλώντας από τον τρόπο που η μουσική αντιμετωπίστηκε σε σχέση με τον ποιητικό-θεατρικό λόγο, σε σημαντικούς ιστορικούς σταθμούς του παρελθόντος. Κύριος στόχος του εργαστηρίου της *Μαρίας Φραγκή* ήταν να ενημερωθούν και να εξοικειωθούν οι εκπαιδευτικοί με τις μεθόδους ετοιμασίας μιας σχολικής ομάδας για παράσταση, ενώ ο *Θανάσης Κουτσογιάννης* παρουσίασε τρόπους χρήσης της κούκλας στην παραγωγή προφορικού και γραπτού λόγου, καθώς και τρόπους ενσωμάτωσης του κουκλοθέατρου στη γλωσσική διδασκαλία.

γ) Με αφορμή την εκπαίδευση και το θέατρο μέσα στην κοινωνία.

Ο *John Somers* αναφέρθηκε στο «εφαρμοσμένο θέατρο» ως μικρογραφία της πραγματικότητας. Τόνισε ότι, μπαίνοντας στον κόσμο του φανταστικού και μέσα στο ασφαλές περιβάλλον της θεατρικής σύμβασης, κατανοούμε καλύτερα τις προσωπικές μας ιστορίες και αλλάζουμε συμπεριφορές. Τόνισε επίσης τα σημεία συνάντησης των προσωπικών ιστοριών των μαθητών με την «ιστορία-διαδρομή» που διανύει το εκπαιδευτικό σύστημα. Στα δύο εργαστήρια που εμπύχωσε χρησιμοποίησε το «πακέτο εξερεύνησης» για την ανάδειξη αυτών των προσωπικών ιστοριών. Προσωπικές ιστορίες και βιώματα μεταφέρει επίσης στα δύο άρθρα του και ο *Sead Djulic*, όπως αυτά πέρασαν κυρίως στο έργο *Pax Bosnensis*, που πρωτοπαρουσιάστηκε στο Μόστωρ κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Βοσνία. Για ένα σχολείο πέρα από το σχολείο και μέσα στην τοπική κοινωνία αναφέρθηκαν η *Γεωργία Κακούρου-Χρόνη*, που περιγράφει ένα ευρύ πρόγραμμα, το οποίο οδήγησε πάρα πολλά σχολεία της Σπάρτης σε καλλιτεχνική δημιουργία, και ο *Γιώργος Μπινιάρης*, που αναφέρθηκε στη συνεργασία του ΔΗΠΕΘΕ Βορείου Αιγαίου στη Χίο με τα σχολεία, τους εκπαιδευτικούς και την τοπική κοινωνία του νησιού. Η κοινωνική διάσταση του θεάτρου αναδεικνύεται επίσης στην ομιλία και στο εργαστήρι του *Γιώργου Μόσχου* και του *Γιώργου Ζαμπουλάκη* με αφορμή τη δουλειά τους στις φυλακές ανηλίκων. Παρόμοια είναι η διάσταση που μετέφερε η *Nihal Koldas* από τη δουλειά της σε σεισμόπληκτες περιοχές της Τουρκίας, με παιδιά που φέρουν τραυματικές εμπειρίες, ενώ η *Sharon Muiruri* χρησιμοποίησε το θέατρο σαν εργαλείο διερεύνησης του θέματος της χρήσης των ναρκωτικών με άτομα που βρίσκονταν στη διαδικασία αποτοξίνωσης.

Η *Tintti Karpinnen* στο εργαστήρι της παρουσίασε ένα παράδειγμα κοινωνιοδράματος, τις πιθανές εφαρμογές του τόσο με μαθητές όσο και με τους γονείς τους και τόνισε τη διαφορά που έχουν οι

ρόλοι στο κοινωνιόδραμα σε σχέση με εκείνους στο θέατρο ή στο ψυχόδραμα. Ο *Hamish Fyfe* διηύθυνε ένα εργαστήριο που εξέτασε θέματα πολιτισμικής ταυτότητας (μίας ή πολλών). Χρησιμοποίησε στρατηγικές δράματος για την αντιμετώπιση προβλημάτων που ξεπηδούν από τη γλώσσα, την κουλτούρα και την ταυτότητα. Παρουσίασε τους προβληματισμούς του για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η εφαρμογή του δράματος στην εκπαίδευση μέσα σε ένα περιβάλλον κοινωνικής και πολιτικής έντασης και σχολίασε το διαθεματικό πρόγραμμα «εκπαίδευση για αμοιβαία κατανόηση», όπως αυτό εμφανίστηκε στη Βόρεια Ιρλανδία. Η πραγματικότητα ως μεταφορά ήταν το θέμα του εργαστηρίου του *Vlado Krusic*, που εφάρμοσε τεχνικές θεάτρου για την κατανόηση και την καταπολέμηση της βίας. Χρησιμοποίησε ως κατεξοχήν υλικό για μια τέτοια εξερεύνηση πραγματικά γεγονότα, προσωπικές ιστορίες, συμπεριφορές, στάσεις, αξίες και κίνητρα των ανθρώπων που συμμετείχαν πραγματικά στα γεγονότα της τέως Γιουγκοσλαβίας. Στόχο ένα «θέατρο ενάντια στη βία» είχε και το εργαστήριο που εμπύχωσε ο *Τάκης Χριστοφάκης*, εστιάζοντας σε ένα σύγχρονο ελληνικό έργο και χρησιμοποιώντας ασκήσεις και αυτοσχεδιασμούς για τη σκηηνική του προσέγγιση. Το «θέατρο για την ειρήνη και την κατανόηση» απασχόλησε όσους πήραν μέρος στο εργαστήριο της *Margret Lepp*. Χρησιμοποιήθηκε το μοντέλο ΣΠΑ (Στάσεις, Πράξεις, Αντιθέσεις) του προγράμματος DRACON, το οποίο, με στοιχεία Forum Theatre και θεατρικές ασκήσεις, επικεντρώνεται στην «παρέμβαση του τρίτου» για τη αντιμετώπιση των συγκρούσεων. Ο *David Pammenter* σχολίασε την επικοινωνία και τη δημιουργικότητα –ατομική και ομαδική– ως επίκεντρο του εργαστηρίου αυτού.

δ) *Με αφορμή την εκπαίδευση και την τέχνη του θεάτρου*

Η *Marigold Ashwell* εμπύχωσε δύο εργαστήρια στα οποία χρησιμοποίησε μάσκες με στόχο την ομαδική εργασία, την αξιοποίηση των «επιπέδων ενέργειας» και των «αρχετύπων» και την ανάπτυξη θεατρικών δρώμενων με μαθητές, χρησιμοποιώντας ως πλαίσιο τις διαδικασίες της δημιουργίας (creating), της παρουσίασης (performing) και της ανταπόκρισης (responding). Ο *Mario Gallo* έφτιαξε μάσκες της Commedia dell' arte, παρουσίασε έναν καμβά σεναρίου με τους χαρακτήρες της και... αυτοσχεδίασε πάνω στον Αρλεκίνο. Στο εργαστήριό της η *Μαρία Παυλίδη* αναζήτησε μέσα από παιχνίδια και ασκήσεις την παιδικότητα ενός κλόουν και την πλευρά εκείνη του εαυτού μας που κάνει λάθη και το... γιορτάζει. Ανάλογα παιχνίδια χρησιμοποίησε και ο κουνκλοπαίχτης *Στάθης Μαρκόπουλος* για να ζωντανέψει διάφορα πιρουνομάχαιρα και άλλα –όπως τονίζει– ... ακαδημαϊκά κουζινοσκούπια. Με το σωματικό θέατρο και την ανάγκη του ηθοποιού να αφυπνίσει, να καλλιεργήσει και να ενώσει τους τρεις κόσμους –το σώμα, το συναίσθημά και τη σκέψη του– ασχολήθηκε στα εργαστήριά του ο *Tapa Sudana*, ενώ ο *Κώστας Φιλίππου* αξιοποίησε στοιχεία από την ουδέτερη μάσκα ως εργαλείο θεατρικής εξερεύνησης (όπως επινοήθηκε από τον *Ζακ Λεκόν* και συνεχίζει να εξελίσσεται από την Theatre de Complicite) για την παραγωγή θεατρικού έργου με ομαδική διαδικασία (devised projects). Η *Maria Mendez* εμπύχωσε ένα εργαστήριο κίνησης και χορού στηριγμένο σε αυτοσχεδιασμούς και αφρικάνικο χορό, σε μια προσπάθεια να τονίσει ότι το θέατρο επιμένει να είναι μια εμπειρία της ανθρώπινης ψυχής πριν γίνει αφήγηση. Το εργαστήριο χορού που εμπύχωσε η *Αντιγόνη Γύρα* εστίασε στο γεγονός ότι η παρατήρηση της λεπτομέρειας στην καθημερινότητα αποτελεί άμεσο ή έμμεσο εφαλτήριο τέχνης και η κίνηση της κάθε μέρας μας είναι από μόνη της ένας μικρός χορός. Εάν την επεξεργαστούμε σε σχέση με το χώρο, το χρόνο, τα μέλη του σώματος και τη μουσική, μπορεί να δημιουργήσει χοροθεατρική πράξη. Με την ενσάρκωση του ποιητικού λόγου μέσω της ευρυθμίας ασχολήθηκε στο εργαστήριό της η *Svetlana Khinganskaia*, κάνοντας μια μικρή σπουδή στον άνθρωπο το χώρο και το χρόνο, με τα μέσα του ήχου, της κίνησης και της ποίησης.

ε) *Οι Πόστερ-Παρουσιάσεις.*

Ο *Αντώνης Κιούκας* παρουσιάζει την πρόσφατη δουλειά του προγράμματος «Πάμε σινεμά;» που εφαρμόζεται για δεύτερη χρονιά σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Ο *Γιάννης Πουταχίδης* από το Θεατρικό Εικαστικό Καλλιτεχνικό Κέντρο Θεσσαλονίκης παρουσιάζει ένα σχέδιο προετοιμασίας μιας παράστασης με παιδιά και νέους, ενώ ο *Κομνηνός Παπαδημητρίου* από τον Πανελλήνιο Επιστημονικό Σύλλογο Θεατρολόγων καταθέτει μια πρόταση διδασκαλίας του θεάτρου στην εκπαίδευση. Στα πλαίσια του «Παίζοντας ενάντια στη βία», η *Αναστασία Μπουρδάρα* παρουσιάζει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας στα σχολεία και η *Αρετή Πότσιου* τις προσπάθειες των εθελοντών εκπαιδευτικών για την κατασκευή ενός σχολείου στην περιοχή των Τσιάπας στο Μεξικό.

Οι ευχαριστίες

Ένα μεγάλο ευχαριστώ ανήκει στη διοίκηση της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής, στη διοίκηση και στα στελέχη της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων και στο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, που στήριξαν την Οργανωτική Επιτροπή στο δύσκολο έργο της.

Ευχαριστούμε επίσης όλους τους συνεργαζόμενους φορείς, συλλόγους και θεατρικές ομάδες, που πλούτισαν με τη συμμετοχή τους τον προβληματισμό της Συνδιάσκεψης και στηρίζουν τις προσπάθειες του προγράμματος «εκπαίδευση & θέατρο» μέσα σε συνθήκες δύσκολες για τις τέχνες στην εκπαίδευση.

Ευχαριστούμε όλους τους χορηγούς (φορείς του δημοσίου, της τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδιώτες, θέατρα, κ.ά), που βοήθησαν να αντιμετωπίσουμε τα μεγάλα έξοδα της Συνδιάσκεψης και ιδιαίτερα τη Σχολή Μωραΐτη για την πολύτιμη φιλοξενία της.

Ανεκτίμητη ήταν, τέλος, η συμβολή των εισηγητών, εμπνευστών, μεταφραστών και εθελοντών στην ομαλή διεξαγωγή της Συνδιάσκεψης. Τους ευχαριστούμε.

Νίκος Γκόβας
Συντονιστής της Συνδιάσκεψης
Αθήνα, Δεκέμβριος 2001